

K R Ó N I K A

AZ IGAZSÁG DIEN BIEN PHURÓL

1953-ban egy középkorú francia tiszt, akit épp akkor léptettek elő ezredessé, lemondott rangjáról, és kilépett a hadseregből, mert igazságtalannak tartotta Franciaország harcát az indokínai hazafiak ellen. Szemébe mondta Salannak és Latourneau-nak, az Indokínában harcoló francia csapatok parancsnokainak, mi vár rájuk, s otthagya a csatamezőt. Az illetőt Jules Roy-nak hívják, később mint drámairó lett ismert, s az algériai háborúról írt könyve (*La Guerre de l'Algérie*) tette híressé. Ez a könyv néhány évvel ezelőtt jelent meg, s megjósolta a franciák utolsó nagy gyarmatának sorsát.

Most van sajtó alatt Roy legújabb könyve, mely a Dien Bien Phu-i csatáról szól (*La Bataille de Dien Bien Phu*), s a francia közvélemény nagy érdeklődéssel tekint megjelenése elé. A *Figaro Littéraire* munkatársa meginterjúvolta Roy-t. Alább közöljük a beszélgetés érdekesebb részeit.

Arra a kérdésre, miért szánta el magát ennek a könyvnek a megírására, Roy ezt válaszolta:

— Hosszú történet ez. Az volt a kívánságom, hogy rehabilitáljam a hadsereget... Jogunk van megróni a hazát, mert megengedte, hogy a hadsereg ilyen értelmetlen vállalkozásban pusztuljon el. Nem a hadsereg a bűnös, hanem a kormány és a francia nép... A katonák harcoltak — mást nem tehettek.

Roy két évvel ezelőtt kezdett el dolgozni művén. Áttanulmányozta az indokínai háborúra vonatkozó összes okmányokat és könyveket, beszélgetett a harcok résztvevőivel. Sok titkos irathoz is hozzájutott, habár ez nem volt könnyű feladat, mert annak idején igen szigorú volt a titoktartás, semmilyen tárgyaláson nem vezettek jegyzőkönyvet, s minden idevágó írást elégettek. Roy-nak mégis sikerült megvilágítania a nagy vereség hátterét: az akkori francia kormány elvakultságát, Bidault külügyminiszter optimizmusát, a felelős kormányférfiak, valamint Ely vezérkari főnök végzetes tévedéseit.

Roy a helyszínre is elutazott, s adatokat gyűjtött azokról a borzalmakról, melyek megtörték a francia hadsereget: holttestek hegyei, sebesültek ezrei, akiket újra harcba vetettek, mielőtt még fölépültek volna, járványok, kétségbeesés. Roy Giap tábornokkal, az ostromlók parancsnokává is beszélgetett, s meggyőződhetett, hogy az indokínai parancsnok kitűnően ismerte a franciák harcászati módját. A franciák azonban megvetették ellenfelüket, lenézték taktikáját.

Dien Bien Phu 1954. május 7-én esett el. A franciák 1500 halottat vesztek, sebesültjeik száma meghaladta a tízezetet. A Viet Minh vesztesége húszezer főre tehető, ebből tízezer a

halott. A veszteség oka a harcosok gyenge fegyverzete. A Viet Minh mégis győzött.

— Hadseregünk tévedett — mondta Roy. — Hadseregünket becsapták. A hadsereg azt hitte, keresztres háborúba vezet. Csakhogy ritkán lehet legyőzni azokat, akik a szabadságért harcolnak. A Viet Minhnek nem voltak se ágyúí, se repülői, de az egész lakosság támogatta. Míg a csata folyt, a civilek és aszszonyok szállították a sebesülteket, s löszert vittek az első vonalba. Láttam egy súlyosan sebesült vietnami vezérkari tiszt naplóját. Óráról órára számolt be az eseményekről. A tények megegyeznek azzal, amit én már előzőleg tudtam.

Roy könyve 300 oldalon beszél a Dien Bien Phu-i csatáról, ehhez járul a szerző 200 oldalas kommentárja, titkos iratok, okmányok, jelentések, statisztikai adatok és 32 oldal képanyag.

— Azt hiszem, elmondtam az igazságot — jelentette ki Roy. — Remélem, ez a könyv sokaknak kinyitja a szemét. A Dien Bien Phu-i vereség igazi előidézői, az igazi bűnösök azok, akik a hadsereget egy végzetes, fölösleges, rohadt háborúba húzták be, amely már előre vereségre volt ítélve... A legnagyobb vereségek is tehetnek egy szolgálatot: lehetővé teszik, hogy elkerülhető legyen a többi vereség. Nincsenek fölösleges fájdalomak, áldozatok. Ha megértjük a dolgokat, látni fogjuk, hogy senki sem hal meg hiába. Ennyi ostobaság, ennyi bátorság... Mindez nem vesztet kárba.

VSZEVOLOD IVANOV HALÁLA

Meghalt Vszevolod Ivanov orosz író. A *Lityeraturnaja Gazeta* ebből az alkalomból mindössze egyhasábos nekrológot közölt a harmadik oldalon (a lap négyoldalas). Ezenkívül közölte Konsztantyin Fegyin emlékezéseit Ivanovról.

A nekrológ szerint Ivanov 1895-ben született egy falusi tanító családjában, Lebjake faluban. A szibériai forradalmi események, a polgárháború viharos évei, a partizánoknak a féhérgárdisták és intervencionisták elleni harcai — melyekben maga is részt vett — formálták Ivanovot polgárrá és íróvá.

Ivanov a forradalom előtt, 1916-ban jelentkezett az irodalomban; cikkeit és elbeszéléseit a szibériai lapok közölték. Egyik elbeszélését elküldte Makszim Gorkijnak, aki mindjárt felismerte benne a nem mindennapi tehetséget. 1922-ben jelent meg 14—69. sz. *páncélvonal* című műve, a szovjet irodalom klasszikus alkotása, amelyet később színdarabbá dolgozott át a moszkvai művészszínház kollektívájának segítségével; a színpadi változat fontos szerepet játszott a fiatal szovjet drámai művészet fejlődésében. A *Lityeraturnaja Gazeta* Ivanov későbbi művei közül a Parhomenkóról szóló életrajzi regényt, továbbá *Egy fakír kalandjai* című regényét, *Indiába megyünk* című művét, elbeszéléseit és cikkeit emeli ki, felsorolja Ivanov írószövetségi funkcióit, megemlíti kitüntetését, s hangsúlyozza, hogy Ivanov továbbra is él a hálás olvasók emlékezetében.

Nyilvánvaló, hogy Ivanovot háttérbe szorították, de a szovjet írók szövetségének lapja erről hallgat. Ezt a benyomásunkat megerősíti Louis Aragonnak a *Les Lettres Francaises*-ben megjelent cikke.

„Nem tudom, hogyan tekintenek odaát erre az íróra most, amikor már nincs az élők sorában — mondja Aragon —, hisz az olvasók nagy része el is felejtette már. Igaz ugyan, hogy ő

sohasem szenvedett írásai miatt." Aragon emlékeztet azokra a szovjet írókra, akiket a csisztkák idején elpusztítottak, most azonban mind gyakrabban emlegetik őket a szovjet polgárok. „A nemzedékek különböző módszerekkel változtatják meg a Parnasszust — mondja Aragon. — Az én generációm szemében Ivanov a *Páncélvonalat* alkotója marad; ezt a regényt mi a NRF kiadó Jeunes Russe sorozatában olvastuk, vagy a Théâtre Internationalban láttuk. Akkoriban Leon Moussinac irányította ennek a színháznak a munkáját. Nehéz elképzelni, hogy az orosz irodalom vagy a XX. századi szovjet irodalom történetét a *Páncélvonalat* említése nélkül írják meg. Ez hihetetlen lenne. Eljön az idő, amikor a polgárháború romanticizmusára — melyet az októberi forradalmat követő évtizedben az újkor legnagyobb szenvedélye vonult be az irodalomba — éppen olyan szüksége lesz az embernek ahhoz, hogy felismerje önmagát, mint a sivatagban a szomjúhozónak a vízre. Habár a fiatalok mindenben különböznek tőlünk, egy nap az ő ereikbe is beivódik az a különös borzongás, melyet mi Ivanov, Babel, Visnyevszkij, később Janovszkij műveinek olvasásakor éreztünk, mert hogyan is érthetnék meg a világot a kegyetlen napok muzsikája nélkül. Sok minden, amit a Szovjetunióban azóta írtak, s amit talán ma még gyakrabban olvasnak, mint Ivanov műveit, elhalványodott már, s Ivanov mellett még inkább elhalványodik.”

GOETHE MINT KÖRESET

A mai Amerikát szinte megbabonázta a pszichoanalízis. Ennek a divatnak egyik irodalmi terméke K. R. Eissler 1938 oldalas pszichoanalitikai tanulmánya Goethéről (*Goethe: A Psychoanalytic Study*). A könyv részletesen elemzi Goethe bizonyos komplexusait, a nagy német író műveinek, leveleinek és a kortársak vallomásainak alapján.

Goethe egy alkalommal Lipcsében idegösszeroppanást kapott. Eissler azt igyekszik bebizonyítani, hogy Goethének akkoriban rövid, de heves szkizofréniás rohama volt. A betegség azonban kedvezően hatott az íróra, sokban megkönnyítette alkotómunkáját. Eissler szerint a zsenialitás egyfajta neurózis, mely pszichózissal, perverzióval és kriminalitással van kapcsolatban. Bizonyos pszichikai terheltség a zseni felvirágozását idézi elő, másoknál azonban súlyos következményei vannak.

Eissler úgy véli, hogy Goethének nagyszerű „felszabóditó mechanizmusa” volt: amikor a *Werther* írta, öngyilkossági ösztönét ébresztette fel, s egy negatívumot pozitívummá változtatott. Goethének nővére, Cornelia iránti viszonyában dr. Eissler erotikus elemeket vél fölfedezni, ezeket a nagy író az *Iphigeniában* és az *Egmontban* szublimálta.

Goethe példájának alapján választja el dr. Eissler a tudományos alkotást a művésztől. A tudósoknak az a törekvése, hogy új elméleteket állítsanak fel, természetesen szintén alkotásnak számít, de filozófiai szemszögből nézve munkáik nem más, mint a már létező tények átalakítása. Ha elkallódnának Einstein fölfedezései, a későbbi nemzedékek ismét felállíthatnák elméleteit; de ha Shakespeare művei tűnnének el, senki sem írhatná meg őket újra. Ez a megállapítás egy paradoxonnal függ össze: a tudósok már sokszor leírták a felszabadultság érzését és a kellemes állapotot, amikor kutatásaik váratlan eredményhez vezettek, a művészek azonban az alkotómunka folyamán szenvednek, gátlásaik vannak, boldogtalanok.

AZ EXCENTRIKUS G. B. SHAW HÁZASSÁGA

George Bernard Shaw excentrikussága közismert volt. Charlotte Francis Paine-Townhannel kötött házasságát is miú excentrikusságának megnyilvánulását könyvelték el annak idején. Erről a házasságról Janet Dunbar könyvet írt Mrs. G. B. S.: *A portrait* (Mrs. G. B. S. arcképe) címmel. A nemrég megjelent művet a *Time* cikke alapján ismertetjük.

Shaw-nak ez a házassága 45 évig tartott, és igen furcsa volt. A 41 éves menyasszony nem dicsekedhetett se szépségével, se szellemességével, de — ártatlan volt. A 42 éves vőlegény pedig minden erejét latba vetette, hogy a londoni irodalmi körökben elterjedjen forró szerelmeinek híre.

A fiatalasszony igen gazdag és előkelő volt, de gyűlölte a nyilvánosságot. Az ifjú férj szocialistának vallotta magát, egy csöppet sem volt előkelő, s hírnévre vágyott. 1898-ban nősült meg, híres drámaíró volt már, s rég lemondott a húsról meg a szeszről; házasságkötése után pedig — saját bevallása szerint — a nemi életéről is. Charlotte-nak néhány romantikus szerelmi kalandja volt, többek között az ismert svéd íróval és orvossal, Axel Munthéval, a *San Michele regénye* szerzőjével, T. E. Lawrence-szal, akinek öregasszony korában meggyóna titkait. Shaw volt a harmadik híres ember a sorozatban. Vele a fábiánusok összejövételén találkozott, s habár Charlotte jól nevelt és olvasott volt, Shaw-t valószínűleg mégiscsak a vagyona vonzotta.

Shaw, aki ismert volt arról, hogy régi szerelmeit mindig tájékoztatta újabb diadalairól, nőhódításairól, így ír Charlotte-tal való találkozásáról egykori barátnőjének, egy színésznőnek: „Azt hiszem, meghódíthatom ezt a zöld szemű ír milliomosnőt, s aztán számtalan hónap áll előttem, amit munkátlanásban tölthetek.” Magáról Charlotte-ról, akit szenvedélyesen ostromolt, a következőket mondja a színésznőnek: „Megjelenése előkelő, de senki nem nézné meg kétszer... tökéletesen csöndes és kellemes.” Amikor már elvette feleségül, azt írta magának az asszonynak, hogy „szellemi hipochonder, aki állandóan felügyel rám, rabságba taszít, gyűlöl, s úgy eped utánam, mint a pók a légy után”.

Házasságuk után Shaw-nak jólesett az asszony védelme és bölcsessége. Charlotte tehetséges háziasszony volt, s férjének jó szemű kritikusa lett. Néhányszor egészen jó szuggesztiókat adott Shaw-nak színdarabjaira vonatkozóan. Figyelő tekintetét állandóan Shaw növekedő gazdagságán és hírnevén tartotta, s önfeláldozóan arra is vállalkozott, hogy férje helyett válaszoljon a szerelmes levelekre, melyeket az író nagy számban kapott imádóitól. Amikor az asszony meghalt, Shaw nem gyászolta. Egyébként is megvetette a részvétet, s feleségének halálát egy hindu uralkodó feleségéről szóló anekdotával kommentálta. Egyszer a hindu uralkodó kedvelt feleségével lakomázott, az asszony meggyulladt, s elégett, mielőtt elolthatták volna a tüzet. Az uralkodó mindjárt kiadta a parancsot szolgálainak: „Tisztítsátok el úrnőtöket, s hozzátok be a sült fácánt!”

A VÁDLOTT NEVE: HENRY MILLER

Henry Miller művei különösségükkel, szinte excentrikus nyíltságukkal sok hívet szereztek neki Európában, de az író hazájában, Amerikában csak most kezdtek hódítani. Ennek azonban nagy ára van. *Ráktérítő* (Tropic of Cancer) című re-

génye először 1934-ben jelent meg Párizsban, az Egyesült Államokban pedig csak nemrég adták ki, s máris vitákat idézett elő; mi több, egy egész sorozat bírósági pert is indított. Jelenleg Kalifornia, Illinois és New York államban folyik ellene per.

Az író most 71 éves, de még nem viszolyog az önkifejezéstől, s a regénye elleni vádakra felelve levelet intézett ügyvédjéhez, Stanley Fleischmannhoz; a levél a *Los Angeles Times*-ban is megjelent.

„A *Ráktérítőt* Párizsban kezdtem írni, nem Brooklinban — mondja levelében az író. — Negyvenedik életévem felé közeledtem akkoriban, kétszer nősültem, egy gyermekem volt. Majd tíz éve foglalkoztam már írással minden siker nélkül. 1930-ban hagytam el szülővárosomat, New Yorkot, hogy Párizsban új életet kezdjek.” Párizsban nem volt ismerőse, nem tudott franciául, a legalacsonyabb rendű munkákból élt, sokszor állt közel a végső kétségbeeséshez. „Amikor visszagondolok arra az időre — írja Miller —, úgy érzem, hogy hasznosabb és tanulságosabb volt Párizsban éhezni, mint szülővárosomban. Szerencsére, ott szerzett barátaim — kivándorlók voltak, akárcsak én — segítségével és ösztönzésére folytattam és befejeztem könyvemet. A csodával határos, hogy Párizsban kiadót találtam, Jack Kohane-t, az Obelisk-Pressben, az egyetlen kiadót a világon, aki hajlandó volt megjelentetni művemet. Attól a pillanattól kezdve, hogy a regényt átadtam, megjelenéséig háromszor írtam újra. Ez a művem tette lehetővé, hogy megtaláljam saját hangomat, szabadságomat. De az ottani életmód is segítségemre volt ebben — mert nemcsak fenntartottam magam az idegen országban, hanem mindjobban megismertem a francia irodalmat, a francia életet —, s az a fogadtatás is, melyben a francia írók részesítettek. Akaratlanul is belesodródtam a bohéméletbe, melyet már előttem is éltek az írók valamilyen oknál fogva. Könyvemet úgy is lehetne értelmezni, mint ennek a nyomorúságos és fényűző életmódnak a dicséretét. Azt is meg kell mondanom, hogy amikor művemet írtam, nem is remélhettem, hogy találók rá kiadót. Csupán a szükségszerűségről volt szó: saját integritásom fenntartásáról. Mindent kockára tettem. Arra gondolhattam legkevésbé, hogy könyvem egyszer hazámban is megjelenik.”

Arra a vádra, hogy túlságosan szókimondó volt a bohémélet leírásában, Miller ezt feleli: „En természetesen jól tudom, hogy elég sok író akar eleget tenni az olvasók ízlésének, s ezért félszemmél mindig könyve kelendőségét figyeli. Nézetem szerint csak az a komoly író, aki minden leírt szavát kész megvédeni, s aki nem szab magának semmilyen határt, csak hogy tessenek az olvasóközönségnek. Az igazi író azért ír, mert kényeztetni érez, s mert mást nem tehet. Ritka az ilyen író, minden korban csak néhány van, de meggyőződésem, hogy csupán ezek a magányosok lendítenek az irodalmon, s ők táplálják az irodalom iránti szeretetet.”

GRAHAM GREENE ÚJ MŰVE

Új műve jelent meg Graham Greene-nek. A *New York Times Book Review* kritikusa szerint a kötet fordulatot jelent Greene munkásságában. A könyv címe *A Sense of Reality* (A valóság értelme), s négy elbeszélést tartalmaz.

Az „*Under the Garden*” (A kert alatt) címűben egy rákbeteg gyermekkori otthonába tér vissza, s csodálatos álmára em-

lékezik, melyet meghamisítva írt le egy iskolai dolgozatában. Az Álom hőse a „kert alatti” birodalom nevetséges, illetlen uralkodója. A kisfiú egy öreg fa gyökerei alkotta folyosón át jutott ebbe a birodalomba. Az elbeszélésben összekeverednek az értelmes és az értelmetlen elemei, a párbeszédnek pedig néha Lewis Carrollra emlékeztetnek.

A „Dream of a Strange Land” (Álom egy furcsa országról) című elbeszélés szintén beteg emberről szól, s főszereplői egy orvos és a betege. Az orvos dilemma előtt áll: szegje meg a törvényt, s mentse meg a hihetetlenül szegény beteg életét, vagy pedig azért vétsen a törvény ellen, hogy egy jelentős és nagy hatalmú embernek kellemes estét szerezzen.

A harmadik írás címe: „A Discovery in the Woods” (Felfedezés az erdőben). Egy csapat fiú valami meghatározatlan, atomháború utáni időben egy másik világ nyomaira bukkan (talán a mi világunk nyomai azok...). Az elpusztult világ, az újjal összehasonlítva, tökéletesnek tetszik.

„A Visit to Morin” (Látogatás Morinnál) a címe a negyedik elbeszélésnek. Itt egy fiatalember megbotránkozik a hajdan híres katolikus író vallomásain. Az író ugyanis elvesztette hitét, de meg tudja különböztetni a hitet a vallástól, s továbbra is vallásos marad.

Sean O’Faolain, a *New York Times Book Review* kritikus szerint Greene-nek ezek az elbeszélései minden eddigi művétől különböznek. Az író nem mozog olyan otthonosan a képzelet világában, mint a valóságban, s az intellektuális mélységeket sem éri el. Új elbeszélései csak kirándulást jelentenek a kevésbé jelentős képzeletbe, erényük, hogy könnyen olvashatók.

PAGNOL ÉS A SZERENCSE

Marcel Pagnol, az ismert francia színműíró épp most készíti elő kiadásra drámáinak „végleges szövegét” (a kifejezés az övé). Mindegyik művét kommentálja; emlékezésekkel, anekdotákkal, elmélkedéssel vall egy-egy darab keletkezéséről és értelméről. A bevezető írások közül néhányat közölt a *Figaro Littéraire*.

Írásaiban Pagnol többek között megemlékezik „Jazz” című darabjának bemutatójáról; ez volt egyébként az író első színre került műve. A darabot az Arts (később Hébertot) színházban mutatták be, ennek igazgatója Rodolphe Darzens volt 1928-ban. Darzens Moszkvában született. Később Párizsba költözött, mivel beleszeretett egy cigánylányba. A lány a vásári előadásokon partnernője volt, de a szerelem tragikusan végződött. A fények városában a bohémek között forgolódo Darzens megismerkedett Verlaine-nel; egy újság bokszrovátát szerkesztette (ekkor találkozott Michel Simornal, a későbbi híres színésszel is; Simon akkoriban bokszolt), és furcsa körülmények között ajándékba kapta az Arts színházat. Megtetszett neki Pagnol első darabja, műsorra tűzte, a főszerepeket pedig Harry Baurra és Pierre Blanchard-ra bízta. Minden előkészület megtörtént, aláírták a szerződéseket, Darzens azonban váratlanul nehéz anyagi körülmények közé került. Szorult helyzetében egy másik színház igazgatójához, René Blumhoz, Leon Blum ismert francia politikus fivéréhez fordult segítségért. René Blum monte-carlói színházát akkorigiban a játékaszínó támogatta, s így minden fényűzést megengedhetett magának. René

Blum a drámairodalomnak és színművészetnek tiszta lelkű híve volt, de ugyanolyan tiszta lelkűnek mutatkozott az életben is; ezt a következő eset is bizonyítja: A német megszállás idején Blum Párizsba készülődött. Egy barátja figyelmeztette, hogy ne menjen, mert a fasiszták a sárga csillag viselésére kényszerítik. Blum azt válaszolta: „Nem fogom szégyellni a sárga csillagot, de nem is fogok vele büszkélkedni; sohasem tagadtam, hogy Blumnak hívnak.” „Megölhetnek” — mondta barátja. „Ez abszurdum lenne — válaszolta Blum —, mert akkor Goethe és Wagner elveszíténék egy hívüket.” S az abszurdum bekövetkezett. Blum haláltáborban végezte életét.

Ilyen ember tartotta kezében Pagnol első darabjának sorát. Állandóan biztatta a kezdő író, s amikor az előadás előtt a közönség szállingózott a színházba, azt mondta Pagnolnak: „Ne idegeskedjen. Most már minden a sors kezében van. Itt egyikünk se tehet semmit. Majd holnap megnézi a darabot, s akkor meglátjuk, igazolódik-e a közönség ma esti reakciója; talán ez arra serkentű, hogy bizonyos változtatásokat végezzen a darabon. Itt van öt százfrankos zseton, menjen a kaszinóba; ha óvatosan játszik, háromnegyed óra hosszat, tehát az első felvonás végéig részt vehet a játékban. Akkor majd visszajövök, és beszámolok az eseményekről. Remélem, hogy jó híreket hozhatok.”

Igy aztán Pagnol nem a színpad mögött izgult, mint a színműírók szoktak, hanem a kaszinóba ment, s figyelte a játékot. Azon az asztalon, melynél állt, állandóan a fekete szín jött ki. Rövid gondolkodás után Pagnol a pirosra tett egy zsetont. Mielőtt azonban megtudhatta volna, hogy nyert-e vagy vesztett, hozzáfutott egy színházi alkalmazott, s azt mondta: „Jöj-jön gyorsan, vége az első felvonásnak. Jöj-jön gyorsan, nyert.” Pagnol a színházba rohant, s azt a zajt hallotta, amelyet minden színműíró legszívesebben hall: dörgő tapsot; a nézők már ötödször hívták a függöny elé a színészeket. Miközben a gratulációkat fogadta, odaérkezett a kaszinó egy alkalmazottja, s így szólt: „Uram, a nyolcas számú asztal croupier-ja üzeni, hogy a piros már ötödször jött ki, s ez nem megy így mindig.” Pagnol a kaszinóba sietett. A nyolcas asztalon forgott a rulett, az ő helyén pedig megszorodott a zsetonok száma. S ezúttal újra a piros színben állt meg a golyócska: Pagnol összeszedte zsetonjait, s a kaszinó pénztára 6200 frankot fizetett ki neki értük. Ez az összeg elegendő volt arra, hogy egy évig utazzon, s ne dolgozzon semmit.

„Vannak fényűző napok, amikor minden vakmerően jól sikerül” — fejezi be Pagnol emlékezéseinek ezt a részét.

A KOMMENTÁTOR BÚCSÚJA

A *Književne novine* hasábjain, unalmas kritikák és vérszegény versek között mindig felfrissülést, mondhatnánk izgalmas olvasmányt jelentettek Božidar Božović széljegyzetei. Božović rendkívül szellemesen, de megfontoltan, higgadtan, mértékkel tűzte tollhegyre a valóság visszásságait, s nemegyszer mutatott rá olyan fonákságokra, melyekről más lapok, más cikkírók hallgattak.

A belgrádi lap legújabb számában is van egy figyelemre-méltó írása, a Richard Widmark nyilatkozata körüli lármáról. Widmark ugyanis, miután elutazott Jugoszláviából (egy filmet felvételezett nálunk), ócsároló hangon szólt az itteni vi-

szonyokról, s ezért több lapunkban élesen megtámadták. A *NIN*-ben például a lap irodalmi kritikusa (!) egész oldalt szentelt neki. Widmark bizonyára hálás is a nagy reklámért... Božović kifogásolja az efféle eljárást. Feleslegesnek tartja a nagy hajszát, s maga is rámutat sok olyan dologra, ami esetleg Widmarknak is szemet szűrt. Belgrád eléggé piszkos város, mondja Božović, szállodáink, kevés kivétellel, nem felelnek meg a korszerű követelményeknek, éttermeinkben egyhangú az ellátás. Ezt Widmark is tapasztalhatta, elmondta, de nem szólt arról, ami jó nálunk. Körülbelül úgy járt el, mondja Božović, mint egyik lapunk munkatársa, aki néhány évvel ezelőtt cikksorozatot írt Londonról, s rosszindulatúan, a tényeket meghamisítva számolt be az angol fővárosról. Widmark nyilatkozata Jugoszláviáról kétségtelenül nem volt jóakarátú, egyúttal pedig neveltlenségéről tett tanúságot. Mi azonban, írja Božović, erre úgy reagáltunk, mint egy „szeszélyes kispolgári nő, aki hisztérikus rohámot kap, ha meghallja, hogy rosszat beszélnek róla...” Božović hangsúlyozza kommentárjában, hogy az egész Widmark-eset sokkal kisebb jelentőségű, mintsem hogy ilyen nagy szelet csapjunk körülötte.

Sajnos, Božović rövid lélegzetű, de mindig találó, bátor kommentárjait nélkülözni fogjuk a jövőben; a *Književne novine* október 18-i számában bejelenti ugyanis, hogy új munkakörbe került, s elfoglaltsága lehetetlenné teszi, hogy továbbra is írja kommentárjait. Az olvasóknak bizonyára hiányozni fognak Božović széljegyzetei, a szókimondó, nívós írások, a jótollú kommentátor cikkei nélkül pedig a *Književne novine* tovább evez majd a szürkeség, egyhangúság vizein...

JAN ČAJAK IDÉZÉSE

A közvélemény eddig vagy semmit, vagy nagyon keveset tudott Jan Čajakról, a jugoszláviai szlovákok irodalmának kiemelkedő alakjáról. Most, születésének 100. évfordulóján, amikor ünnepeken emlékeznek rá, felfigyelünk a szlovák irodalomnak erre a jelentős alakjára.

Čajak a múlt század utolsó évtizedében költözött Bácskába, s tanítói állást vállalt. Idővel azonban egyre bővült munkaköre: nemcsak a gyermekeket tanította, hanem tanfolyamokat tartott a felnőtteknek is, és aktív részt vállalt a kulturális életben. Mondhatnánk, ő rakta le a vajdasági szlovákok irodalmi életének alapjait.

Első irodalmi művét, a *Predaj hory* (Eladott erdő) című elbeszélését 1903-ban jelentette meg, s azután egyre gyakrabban jelentkezik szépirodalmi, publicisztikai, politikai, pedagógiai és tudományos írásaival. 1905-ben a *Letopis Matice srpske* folyóiratokban közli *A mai szlovák irodalom áttekintése* című tanulmányát.

Čajak több mint harminc lapnak és folyóiratnak volt munkatársa, ő alapította és szerkesztette a *Zornička* című szlovák nyelvű gyermeklapot, szerkesztője volt a *Narodna jednota* című szlovák újságnak és a jugoszláviai szlovákok irodalmi folyóiratának, a *Naš život*nak. Tanítói és szerkesztői munkássága mellett jelentős műveket írt. *A szlovákok történetét*, *A Rovesny családot*, amely 1909-ben Pesten jelent meg, összegyűjtött műveinek ötkötetes kiadása pedig Prágában látott napvilágot.

Čajak egész életében fáradhatatlanul munkálkodott a szlovákok művelésén, irodalmuk fellendítésén. Sok nemzedék

tanítója volt az iskolában és az iskolán kívül. Nevét mindenütt ismerték, ahol szlovákok éltek. A *szlovákok történetét* például az Egyesült Államokban adták ki. Čajak igen sokat tett a szerbek és a szlovákok közeledésének ügyében. Több írása szerb nyelven is megjelent.

A fasiszta uralom idején Čajak Bački Petrovacon élt, visszavonultan, de kapcsolatot tartott azokkal a fiatalokkal, akik együttműködtek a népfelszabadító mozgalommal. 1944 májusában halt meg, s temetése csendes tüntetés volt a fasizmus ellen.

Bački Petrovacon október végén tartották meg a Čajak emlékünnepeket. Méltatták a nagy szlovák író munkásságát, kiállítás rendeztek, melyen bemutatták a Čajak életére és működésére vonatkozó, eddig összegyűjtött anyagot. A petrovaci Obzor kiadóvállalat még az idén megjelenteti Čajak elbeszéléskötetét, s valószínűleg szerb nyelven is az olvasók elé kerül a szlovák író válogatott műveinek egy kötete. A *Novy život* című petrovaci szlovák nyelvű irodalmi folyóirat egy számát Čajak emlékének szenteli. Csehszlovákiában is terembe veték Čajak egyik művének kiadását.

Az ünnepi megemlékezés elérte célját: a jugoszláviai szlovákok nagy írójáról most már országszerte többet tudnak. Čajak jelentősége azonban túlnő a határokon. A szlovák irodalom realista korszakának jelentős alakja ő, s így nevét feljegyzik mindazok, akik a szlovák irodalom történetével foglalkoznak.

A szlovákok példáját követve a többi nemzetiségnek is hasonlóképpen kellene más népekkel megismertetnie múltjának nagy alakjait.